

УДК 347.454

Ірина Верес,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри цивільного права і процесу**Львівського національного університету імені Івана Франка***Ганна Ярега,***студентка IV курсу юридичного факультету**Львівського національного університету імені Івана Франка*

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ ТА КРИПТОВАЛЮТА ЯК ЗАСОБИ РОЗРАХУНКІВ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Стаття присвячена аналізу поняття та ознак електронних грошей, визначенню правової природи криптовалюти через призму світових практик її використання, а також формулюванню висновків і пропозицій щодо вдосконалення цивільно-правового регулювання електронних грошей та криптовалют в Україні.

Ключові слова: електронна комерція, електронні розрахунки, електронні гроші, криптовалюта.

Постановка проблеми. З огляду на стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій усе більше правочинів здійснюється дистанційно – за допомогою мережі Інтернет. Так, за даними дослідження E-commerce Europe, у 2017 році обсяг електронного товарообігу в Україні збільшився на 31% до 1,5 млрд. євро, а число онлайн-користувачів сягнуло 21,9 млн. людей. Таке поживлення електронного товарообігу зумовлює поширення використання електронних грошей і криптовалют як способів оплати придбаних товарів і послуг. Згідно з матеріалами Національного банку України загальна кількість випущених електронних грошей за 2016 рік становить 40,5 млн. гривень. За інформацією Bitcoin Foundation Ukraine, ще у 2014 році Україна входила в першу десятку держав світу, що обслуговують мережу Bitcoin, та за кількістю власників Bitcoin-гаманців.

Проблематику правового регулювання електронних грошей та криптовалют висвітлювали такі науковці як С.І. Шимон, А.С. Горбунова, О.В. Мельниченко, А.М. Пожидаєва та інші.

Метою даної статті є комплексний науковий аналіз нормативно-правової бази, судової практики, спеціальної літератури, які стосуються використання електронних грошей та криптовалют як способів розрахунків у сфері електронної комерції, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. Згідно з визначенням, наведеним у п. 1 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про електронну комерцію», під електронною комерцією слід розуміти відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснювані дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, унаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру. Саме дистанційний спосіб вчинення правочинів визначає особливості здійснення розрахунків у сфері електронної комерції. Так, відповідно до ч. 1 ст. 13 ЗУ «Про електронну комерцію» розрахунки у сфері електронної комерції можуть здійснюватися з використанням платіжних інструментів, електронних грошей, шляхом переказу коштів або оплати готівкою з дотриманням вимог законодавства щодо оформлення готівкових та безготівкових розрахунків, а також в інший спосіб, передбачений законодавством України. У даній статті проаналізовано використання електронних грошей, а також криптовалют як способів здійснення електронних розрахунків.

Дуже часто на побутовому рівні електронні гроші та криптовалюту визначають як тотожні поняття з огляду на їх використання в мережі Інтернет. Однак таке отождоження є помилковим. Для виокремлення відмінних рис слід спочатку проаналізувати ознаки цих понять.

Відповідно до п. 15.1 ст. 15 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»

електронні гроші – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі. Із даного визначення випливає складна правова природа електронних грошей: вони є не лише одиницею вартості (тобто виконують класичну функцію грошей як міри вартості), а й грошовим зобов'язанням емітента. Електронні гроші характеризуються такими особливостями:

1. Випуск електронних грошей являє собою надання електронних грошей в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Електронні гроші є випущеними з часу їх завантаження емітентом або оператором на електронний пристрій, що перебуває в розпорядженні користувача або агента. Емітентами електронних грошей є виключно комерційні банки України, які погодили свої правила використання електронних грошей з Національним банком України. Емісію «звичайних» грошей (національної валюти гривні) здійснює виключно Національний банк України (п. 15.1 ст. 15 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»; п.2 ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про Національний банк України»).

2. Майнова цінність електронних грошей забезпечується передплаченими готівковими чи безготівковими грошима, тоді як цінність реальних грошей проголошена законом.

3. Електронні гроші, на відміну від безготівкових коштів, існують поза межами банківської системи і переміщуються в межах різних телекомунікаційних мереж (Інтернет, мобільні телефони, NCF-простір). Користувач, якому надаються електронні гроші, не стає клієнтом банку, не має відповідного рахунку, більше того, згідно із чинним законодавством не вимагається також ідентифікація фізичної особи-користувача [1, с. 379, 395].

4. Електронні гроші, на відміну від готівки та безготівкових коштів, не є універсальним засобом платежу і приймаються виключно користувачами відповідних платіжних систем [1, с. 390].

5. Електронні гроші з огляду на їх двояку правову природу являють собою також право вимоги. Це означає, що власники електронних грошей мають право грошової вимоги до банку-емітента, який зобов'язаний ці вимоги погашати. Унаслідок переказу електронних грошей їх одержувач набуває право грошової вимоги до того самого суб'єкта (емітента), що й платник [1, с. 392].

Отже, варто погодитися з науковцем С.І. Шимон, що електронні гроші є, по суті,

приватними грошима, які емітуються персонально за зверненням користувача (комерційного агента) відповідною банківською установою, яка власними коштами забезпечує їхню майнову (економічну) цінність, гарантуючи їх обмін на законний засіб платежу – готівкові чи безготівкові гроші [1, с. 396].

Для здійснення електронних розрахунків користувач – фізична особа або користувач – суб'єкт господарювання, який є власником електронних грошей, має право використовувати їх для придбання товарів і здійснення переказів. Емітент або оператор на підставі договору з емітентом зобов'язаний забезпечити фіксування всіх транзакцій електронних грошей між користувачами, торговцями, агентами, емітентом та оператором за допомогою технічних засобів, а також зберігати протягом п'яти років відповідної інформації у формі, яка дає змогу перевірити цілісність інформації. Однак, як зазначає дослідник О.В. Мельниченко, під час розрахунків електронними грошима списання коштів здійснюється з електронного гаманця, який має номер і не містить інформації про його власника – ідентифікується гаманець, а не його власник [2, с. 284–290].

Використання електронних грошей здійснюється в межах електронних платіжних систем. Першими електронними платіжними системами на початку 1990-х років були американська eCash (розпочав випуск електронних грошей доктор наук з інформатики і менеджменту Каліфорнійського університету Девід Чаум) та європейська система PhonePaid (дозволяла робити транзакції за допомогою мобільних телефонів). Згідно з даними Національного банку України право здійснювати випуск електронних грошей в Україні мають 19 комерційних банків [3]; також діє низка електронних платіжних систем: Інтернет.Гроші, ГлобалМані, LiqPay, iPay.ua; Portmone.com, MoneXu [1, с. 382].

Важливим є також питання про можливість використання електронних грошей, які випущені емітентом-нерезидентом. Користувач має право використовувати електронні гроші, випущені емітентом-нерезидентом, як засіб платежу за товари на користь нерезидента в міжнародній системі Інтернет-розрахунків. Торговець має право приймати електронні гроші, випущені емітентом-нерезидентом, як засіб платежу від покупця-нерезидента за умови, що міжнародна система Інтернет-розрахунків забезпечує перерахування цих електронних грошей одночасно з їх погашенням шляхом перерахування коштів на рахунок торговця в банку-резиденті. Вважаємо, що для розвитку електронної

комерції є необхідним закріплення на законодавчому рівні можливості оплати товарів і послуг електронними грошима, випущеними нерезидентами як засіб платежу за товари і в національних платіжних системах.

Ураховуючи вищенаведене, пропонується таке авторське визначення електронних грошей. Електронні гроші – це засіб платежу, який передбачає грошове зобов'язання особи, що їх випускає (банку або іншої фінансової установи); зберігається на електронному пристрої; обіг якого обмежений певною електронною платіжною системою.

Щодо поняття та правової природи криптовалюти, слід зазначити, що з появою у 2009 році першої та найбільш популярної криптовалюти біткоїн, творцем якої вважають Сатоші Накамото (Satoshi Nakamoto) [4], виникла проблема щодо визначення правової природи цієї валюти. Сьогодні ж нараховується близько тисячі видів криптовалют. Інколи їх називають «віртуальною валютою» («virtual currency») та «цифровою валютою» («digital currency»), однак ці терміни не можна вважати абсолютними синонімами криптовалют. Так, згідно з матеріалами доповіді FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering, укр. Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей) «Report on Virtual Currencies Key Definitions and Potential AML/CFT Risks June 2014» криптовалюта є лише одним із видів віртуальних валют, а саме децентралізованою віртуальною валютою [5].

Криптовалюта являє собою певні набори символів, цифр, букв (тобто цифровий код). Для створення криптовалюти використовуються елементи криптографії – вчення про математичні методи для інформаційної безпеки, яка охоплює такі аспекти, як конфіденційність, цілісність даних, автентифікація, непідкупність [6]. Криптовалюта створюється за допомогою спеціальної комп'ютерної техніки як результат здійснення ряду операцій, які прийнято називати майнінгом (термін, що в перекладі з англійської означає видобуток корисних копалин). За своєю суттю майнінг – це процес, в якому здійснюється генерація, передача та перевірка транзакцій криптовалюти. На відміну від валютної біржі, де централізований орган контролює та регулює транзакції, криптовалюти є децентралізованими та працюють за системою однорангової мережі (а peer-to-peer system).

Майнери (програмісти, що здійснюють майнінг) здійснюють моніторинг та перевірку транзакцій, які генерують валюту [7, с. 115]. Кожна транзакція містить «хеш» попередньої транзакції, зробленої власником, через яку перевіряється автентичність

поточної транзакції, і таким чином вона підтверджується. Кожного разу, коли транзакція відбувається та перевіряється, майнери збирають ці операції та включають їх у блок. Щоб зробити систему більш прозорою, вона розробляється таким чином, щоб усі операції, здійснені з моменту створення валюти, були записані та збережені в загальному обліковому записі, який називається «блокчейн» (ланцюг «блоків»), який є переліком блоків, які створені із самого початку [7, с. 115]. Вирішення блоку включає вирішення математичних завдань, після чого можна додавати блок до обліку, за що надається нагорода у вигляді монет. Тобто криптовалюта являє собою винагороду системи блокчейн, а майнінг зводиться до конкуренції математичних завдань, що вирішуються для отримання винагороди у вигляді монет. Цей механізм не дозволяє майнерам легко закуповувати монети і зберігає справедливість системи [7, с. 115].

Отже, криптовалюти характерні такі ознаки, як децентралізованість; отримання в результаті вирішення математичних завдань – майнінгу; використання посиленої безпеки – системи блокчейн, яка являє собою реєстр усіх попередніх транзакцій.

На законодавчому рівні питання криптовалют в Україні залишається невирішеним. Правова позиція Національного банку України, а також судової практики місяць дещо суперечливі положення. Так, у Роз'ясненні НБ України щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти Bitcoin» від 10 листопада 2014 року [8], зазначається, що «Національний банк України розглядає «віртуальну валюту/криптовалюту» Bitcoin як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу». Через місяць був оприлюднений лист № 29-208/72889 від 8 грудня 2014 року [9], в якому НБ України наголосив, що «всі ризики за використання в розрахунках «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin несе учасник розрахунків із ними».

Прикладом правозастосування у сфері використання криптовалют є Рішення Дарницького районного суду м. Києва [10]. Сторони спору уклали договір обміну товару на роботи, згідно з яким виконавцем (Позивачем) було взято на себе зобов'язання виконати роботи з розробки та створення програмного забезпечення, а замовником (Відповідачем) – передати іншій стороні визначену договором кількість цифрової продукції Bitcoin на загальну суму 10 тис. гривень. Після того, як робота була виконана, а результати передані, обіцяні Bitcoin

Відповідач не передав. На думку Позивача, за договором Bitcoin слід було розглядати як товар. Так, «відповідно до п. 1.4 договору товар – це визначена договором кількість цифрової продукції Bitcoin, що є предметом господарського обігу, виробленої в процесі майнінгу та об'єктивно вираженої за допомогою комп'ютерного програмування у формі цифрових записів, облік якої ведеться колективно в публічній базі Blockchain невизначеною кількістю учасників за чітко завданним алгоритмом».

Суд визнав, що між позивачем та відповідачем було укладено договір міни. Однак суд відмовив у задоволенні позову з огляду на те, що Bitcoin не можна розглядати як товар. Так, суд зазначив, що «сторони, визначивши предмет договору, який має ознаки віртуального – цифрова продукція Bitcoin – погодили, що він не є предметом матеріального світу, який не має індивідуальних ознак, а тому, оскільки такий предмет договору не можна ідентифікувати, визначити його ознаки матеріального світу – він не може бути об'єктом судового захисту».

У продовження даного спору Позивачем була подана апеляційна скарга. Однак Апеляційний суд міста Києва у своїй Ухвалі [11] залишив рішення суду першої інстанції без змін, вказавши аналогічні підстави для відмови: «Виходячи зі змісту листа Національного банку України та умов договору, можна дійти висновку, що Bitcoin не є річчю та не має ознак матеріального світу. Також Bitcoin не є продукцією, а порядок обігу віртуальної валюти/криптовалюти Bitcoin нормативно не врегульовано». Аргументи Позивача про те, що цифрова продукція Bitcoin – це майнові права, суд визнав безпідставними, оскільки вони не ґрунтуються на нормах чинного законодавства, посилаючись на ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», згідно з якою майновими правами визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, в тому числі права, які є складовими частинами права власності, а також інші специфічні права та права вимоги. Суд дійшов висновку, що Bitcoin не має ознак майнових прав.

Із аналізованих судових рішень випливає, що правозастосовна практика не визнає біткоїн ні як товар, ні як майнові права. Однак слід зазначити, що навіть серед регуляторів провідних країн світу немає єдиного підходу до визначення правового статусу криптовалюти та регулювання операцій з ними. Саме тому для того, щоб з'ясувати правову природу криптовалюти, варто звернутися до світової законодавчої практики, а також проаналі-

зувати внесені до ВРУ проекти законів, які стосуються правового регулювання криптовалют.

Криптовалюту пропонується розглядати як:

1) **грошовий сурогат**. Такий підхід впливає з Роз'яснення НБ України від 10 листопада 2014 року. Однак згідно із ст. 1 ЗУ «Про Національний банк України» грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України і виготовлені з метою здійснення платежів в господарському обороті, крім валютних цінностей. Згідно із ст. 32 цього Закону випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються. Вважаємо, що криптовалюти не варто розглядати як грошовий сурогат, оскільки криптовалюти не відповідають критерію «документ». Так, згідно із ст. 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Криптовалюта являє собою цифровий код, тому не є документом;

2) **платіжний засіб**. На думку Європейського суду Справедливості, біткоїн необхідно вважати валютою (засобом платежу), а не товаром (рішення від 22.10.2015). Європейська судова практика прирівняла криптовалюту до законного платіжного засобу, а обмін грошових коштів – до «валютно-обмінної операції». Така позиція зумовлюється певними труднощами щодо оподаткування криптовалюти. [25]. Біткоїн є законним платіжним засобом у Японії [12];

3) **фінансовий актив**. Згідно з Проектом Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні № 7183-1 від 10.10.2017 [13] криптовалюту пропонується розглядати як децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений у цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку. Криптовалюта для цілей правового регулювання являється фінансовим активом. Згідно із законопроектом криптообмінні операції можуть здійснюватися виключно через криптобіржі та пункти обміну криптовалюти. Криптообмінні операції з придбання криптовалюти за національну валюту можуть здійснюватися виключно інвесторами на ринку криптовалют. Послуги на ринку криптова-

лют пропонується віднести до фінансових послуг.

Подібна позиція закріплена в законодавстві деяких європейських держав. Так, Міністерство фінансів Німеччини зробило заяву про те, що біткоїни не можуть бути класифіковані як електронна або іноземна валюта, а більше підходять під визначення «приватні гроші», визнавши таким чином біткоїн як фінансовий інструмент, відобразивши свою позицію в Банківському кодексі. Болгарія також прирівняла доходи від біткоїнів до доходів від фінансових активів;

4) товар. У супереччю до рішення Європейського Суду Справедливості Європейський центральний банк розглядає цифрову валюту (так, замість «криптовалюта» в законодавстві ЄС вживається термін «цифрова валюта») як товар, а договір купівлі-продажу щодо криптовалюти – як договір купівлі-продажу товару [14]. Як уже згадувалося, судовою практикою в Україні відхиляється доводи на користь тлумачення правової природи криптовалют як товару.

Згідно з іншим національним законопроектом, а саме Проектом ЗУ №7183 «Про обіг криптовалюти в Україні» від 6 жовтня 2017 року [15], криптовалюта – це програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються в системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду). Як випливає із ст. 6 законопроекту, використання криптовалюти являє собою міну. Так, суб'єкт криптовалютних операцій має право вільно розпоряджатись криптовалютою, зокрема здійснювати операції з міни (обміну) криптовалюти будь-яких видів на іншу криптовалюту, обмінювати її на електронні гроші, валютні цінності, цінні папери, послуги, товари тощо. Згідно із ст. 7 законопроекту до криптовалютних транзакцій застосовуються загальні положення про договір міни у відповідності до законодавства України.

Таким чином, незважаючи на існування у світі численних практик використання криптовалют в якості міри вартості, засобу обміну та накопичення, її складна правова природа не дозволяє ототожнити її з будь-яким із суміжних понять.

На нашу думку, криптовалюту слід вважати окремим об'єктом цивільних прав. Криптовалюта може бути предметом окремих договорів, наприклад, договору купівлі-продажу, міни, дарування тощо. Криптовалюта не є електронним платіжним засобом, оскільки не існує банками чи іншими

фінансовими установами централізовано, а є результатом майнінгу окремих осіб.

Висновки. Розрахунки у сфері електронної комерції можуть здійснюватися з використанням електронних грошей та криптовалюти. Ці способи розрахунків здійснюються в мережі Інтернет, однак вони не є тотожними. Електронні гроші емітуються банками, тоді як криптовалюти генеруються приватними особами – майнерами. Електронні гроші являють собою забезпечене право вимоги до банку, тоді як криптовалюта – це винагорода системи блокчейн, яка не забезпечена жодною правовою вимогою до суб'єктів, які її генерують. Електронні гроші зберігаються на електронному гаманці; криптовалюта генерується та накопичується в системі блокчейн.

Список використаних джерел:

1. Шимон С.І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 663 с.
2. Мельниченко О.В. Теоретичні засади електронних грошей. Бізнес Інформ. 2013. № 8. С. 284–290.
3. Перелік банків, які мають право здійснювати випуск електронних грошей згідно з законодавством України. Національний банк України. Офіційне Інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66296&cat_id=66292.
4. Satoshi Nakamoto. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
5. FATF, Report Virtual Currencies Key Definitions and Potential AML/CFT Risks, June 2014. URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf>.
6. Elementary Cryptography and Protocols Introduction to Cryptography. The University of Sydney. URL: http://echidna.maths.usyd.edu.au/kohel/tch/MATH3024/Lectures/lectures_01.pdf.
7. Hari Krishnan, Sai Saketh, Venkata Tej Vaidhyan. Cryptocurrency Mining – Transition to Cloud. – (IJACSA) International Journal of Advanced Computer Science and Applications // Vol. 6, No. 9. 2015 pages 115–124. URL: https://thesai.org/Downloads/Volume6No9/Paper_15_Cryptocurrency_Mining_Transition_to_Cloud.pdf.
8. Роз'яснення Національного банку України щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти Bitcoin» від 10 листопада 2014 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14>.
9. Лист Національного банку України №29-208/72889 від 8 грудня 2014 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14>.
10. Рішення Дарницького районного суду міста Києва від 24 березня 2016 року / Справа

№ 753/599/16-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56686444>.

11. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 12 листопада 2016 року / Справа № 753/599/16-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62052778>.

12. Нізельський А., Чуприна В. Законодавча неврегульованість прогресу. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/zakonodavcha-nevregulovanist-progresu.html>.

13. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні № 7183-1 від

10 жовтня 2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.

14. Opinion of the European Banking Authority on the EU Commission's proposal to bring Virtual Currencies into the scope of Directive (EU) 2015/849 (4AMLD). URL: <http://www.eba.europa.eu/documents/10180/1547217/EBA+Opinion+on+the+Commission%E2%80%99s+proposal+to+bring+virtual+currency+entities+into+the+scope+of+4AMLD>.

15. Проект Закону України №7183 «Про обіг криптовалюти в Україні» від 6 жовтня 2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

Стаття посвячена аналізу поняття і ознак електронних денег, определению правовой природы криптовалюты сквозь призму мировых практик ее использования, а также формулировке выводов и предложений по совершенствованию гражданско-правового регулирования электронных денег и криптовалют в Украине.

Ключевые слова: електронная коммерция, електронные расчеты, електронные деньги, криптовалюта.

The article is devoted to the analysis of the notion and key characteristics of e-money, defining the notion and legal nature of cryptocurrency through the prism of world practices of its use, formulating the proposals for improving legal regulation of e-money and cryptocurrency in Ukraine.

Key words: e-commerce, e-payment, e-money, cryptocurrency.

